

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

GYVENAMOJO PASAULIO KŪRYBINĖS RIBOS: DERRIDA, HEIDEGGERIS, BACHTINAS

The Creative Limits of the Human World: Derrida, Heidegger, Bachtin

SUMMARY

The author analyses the human world as a dynamic aesthetic, ethical and existential whole with the help of Derrida, Heidegger and Bachtin in the article. The factor of dynamism of this world is the Other, that may be a thing, a man, or God. In the context of Bachtin, it is a hero who is living his life after he was created. Coexistence (*Mitsein*) with the Other guarantees both the harmony and the dynamism of the human world that we are creating together with our existential project. Dynamism means a perpetual creative renewing, while we enlarge the limits of our existential whole. Reality as a part of the life is presented in the article: real is what is included in our living whole. The dynamic of this whole refers to the limit between reality and imagination that is every time removed. This allows for the convergence of phenomena of different natures: word and thing. It is possible in the plane of poetry, where the thing appears with new aspects and the word expresses the daily things that surround us. The author accents the interaction between philosophy and poetry and develops the theme of contact of thinking and life. For this purpose, the model of Bachtin's masquerade is used. Human creation, according to the author, is perpetual real-making, embodiment, and naming. Culture includes phenomena in our living environment, while the limits of it are removed perpetually. In this way the author develops the phenomenology of culture.

*Diesem beschneide das Wort, diesem schreib das lebendige
Nichts ins Gemüt, diesem spreize die zwei
Krüppelfinger zum heilbringenden Spruch. Diesem.*

P. Celan. Einem, der vor der Tür stand, in *Die Niemandrose*

RAKTAŽODŽIAI. Gyvenamoji visuma, egzistencija, herojus, autorius, žodis, daiktas.

KEY WORDS. Living whole, existence, hero, author, word, thing, poetry, culture, phenomenology.

ĮVADAS: PASAULIS KAIP KŪRYBINĖ VISUMA

Bachtino žodžiais tariant, žmogus savo pasaulį kuria kaip estetinę visumą. Tai autoriaus ir herojaus įtampas laukas, kur žmogiškoji kūryba išplečia pasaulio ribas. Autoriaus ir herojaus santykiai yra ypatingi, nes herojus – autoriaus kūrybinė išmonė. Bachtinas tarsi pasergi, kad negalima tapatinti autoriaus ir herojaus. Tai kartu riba tarp tikrovės ir vaizduotės. Ar ši riba paslanki žmogaus gyvenamajame pasaulyje, kur jis kuria savo egzistencinį projektą? Nors herojus – autoriaus, vos sukurtas jis pradeda savo gyvenimą, kuris atnaujinamas kiekvieno skaitymo akto metu, kai mes jį perkeliame į savo egzistencinių reikmių ir lūkesčių visumą. Skaitymas šia prasme – tai gražinimas prie parašyto žodžio, kuris veda priekin, į tikslų ir siekių naujybę. Todėl skaitymas – įvykis, leidžiantis atnaujinti egzistencinę visumą patalpinant į ją poetinės išmonės kontekste iškilusius naujus daiktus. Tiesą egzistencinėje fenomenologijoje ir yra daikto įtrauktumas (o ne atitikimas) į šią judrią visumą. Daikto vietą lygiai taip pat čia gali užimti herojus. Kita vertus, gero meno kūrinio (tiesaus egzistencine prasme, t. y. įtraukiančio) herojus visuomet stovi mūsų gyvenamosios visumos priešakyje, todėl pajėgus ją išplėsti. Supratimui tai teikia šuolio momentą, peržengiant ir išplečiant egzistencinį (ir hermeneutinį) projektą. Tiek Derrida, tiek Heideggeris vartoja atvirų durų metaforą, apibūdinančią mūsų atviras nuostatas, kurias tobuliname Kito akivaizdoje. Šiuo požiūriu supratimas – Kito pagavos įvykis.

Bachtino kontekste tai atsitinka autoriui, kai prieš jo akis skleidžiasi herojaus gyvenimas, kurio autoriui neberekia vis įkvėpti. Priešingai, herojus pajėgus išplėsti paties autoriaus pasaulėvaizdį. Todėl herojaus gyvenimas savarankiškas, jis trunka tiek, kiek herojaus vaizdas dalyvauja supratimo įvykyje. Taigi herojus kaip Kitas autoriui būna transcendentinis. Herojus – autoriaus gyvenamojo pasaulio plėtimosi veiksnys, nors jis tėra išmonė, sukurtos estetinės visumos dalis. Čia Bachtino estetikos nederėtų suprasti kaip teorinių nuostatų rinkinio. Estetika būtų metafizinis mąstymas, kurį pelnytai puola tiek Derrida (dekonstrukcija), tiek Heideggeris (destrukcija). Mūsų kultūros fenomenologijos projektas sietinas su judriu, besimainančiu pasauliu, kurį nuolat keičia iš naujo iškilę fenomenai. Šią pasaulio ir mąstymo judrą lemia poetiniai¹ žmogaus – kultūros kūrėjo – siekiai. Taip paradoksaliai poetiniu lanku grįžtame prie *Metafizikos* autoriaus, kuriam bet koks tapsmas – nuolatinis potencialo įgyvendinimas pasaulyje, kuriame tikrovė (aktualybė) susipynusi su galimybe. Reikia pripažinti, kad mūsų pateiktas (čia ir kitur) *Metafizikos* perskaitymas yra ir interpretacija, šįkart vadovaujantis filosofinės poetikos bei kultūros fenomenologijos nuostatomis. Kita vertus, bet kokio autoriaus (šiuo atveju Aristotelio) įtraukimas į tam tikrą projektą išplečia jo metmenis. Tikiuosi, kad taip atsitiks ir kultūros fenomenologijos apmatams, kuriuos kol kas pateikiu neryškius.

Aristotelio metafizikos ir kultūros fenomenologijos bei hermeneutikos sankirtoje iškyla ribos tarp estetinio ir realaus pasaulio klausimas. Tai klausimo apie tikrovę kitas pavidalas: kas yra tikra, realu? Jei pasaulis – tampantis, o mintis judri, jūdviųjų atitikimas negalimas. Todėl Aristotelis, plėtodamas Platono tiesos kaip atitikimo teoriją, nėra nuoseklus. Suprasdami pasaulį, mes įtraukiame jį į savo hermeneutinę visumą, vadinausi, perkuriame. Bachtino žodžiais tariant, „estetinė žiūra (*созерцание*) turi mus atvesti prie gyvenimo pasaulio atkūrimo (*к воссозданию мира жизни*)“². Kitaip tariant, mūsų herojai, plėsdami mūsų kūrybines galimybes, keičia ir mus

drauge su mūsų gyvenamuoju pasauliu. Kaip tai siejasi su gyvenamojo pasaulio fenomenologija, kurią apibūdina Husserlio gyvenamasis pasaulis (*Lebenswelt*) ir Heideggerio buvimas pasaulyje (*In-sein*)? Kaip tai papildo iš fenomenologinės tradicijos išaugęs, bet ją pjaustęs iš vidaus Derrida? Ar galima kalbėti apie kūrybinės tikrovės paradigimą, bendrą tiek Bachtinui, tiek Heideggeriui, tiek Derrida? Tad pirmiausia panagrinėsiu Derrida poetinį peilį, vėliau – Kitą egzistenciniame projekte, galiausiai – tikrovę gyvenamajame pasaulyje. Tikiuosi, tai leis pateikti kūrybinės egzistencijos paradigimą, kuri galėtų būti taikoma kultūros fenomenologiniams tyrimams.

JACQUES'Ō DERRIDA POETINIS PEILIS

Derrida mums čia parankus kaip fenomenologinės tradicijos ardytojas, siekęs sutraukti jo sąsajas su antikine metafizika. Šiuo požiūriu Derrida – Kitas: nors jo raštai randasi iš šios tradicijos, jie tampa jos atsinaujinimo veiksniumi. Kartais Derrida žvelgia per toli, todėl peržengia motininės tradicijos ribas, palikdamas interpretatorių dar neužpildytą tarpą už savęs ir versdamas ginčyti jo sąsajas su fenomenologija. Kad ir kaip būtų, čia Derrida interpretuosime fenomenologiniu požiūriu, tiksliau tariant, žvelgsime į jį turėdami prieš akis kultūros fenomenologijos ir hermeneutikos apmatius, kuriuos kaskart brėžiame iš naujo, nors ir toli nenukrypdami nuo pasirinkto kontūro. Tikėtina, kad Derrida kaip šalia esantis, nors ir pernelg nenuolėjęs nuo fenomenologinių

prieigų Kitas, mums padės pažvelgti kitaip į mūsų kultūros kaip egzistencinės kūrybos projektą. Šia prasme Derrida vaidmuo nelyginant poeto, kurio gyvoji metafora supurto savo naujumu ir verčia mus plėsti savo žiūrą tiek pirmyn, tiek atgal. Neatsitiktinai pasirinkau Derrida knygą *Šiboletas* (*Schibboleth*), skirtą Celano poezijos interpretacijai. Matysime, kaip Derrida poetinis (dvejo-pa prasme: poezijos interpretacija ir naujas veiksmas) mąstymas išplečia mūsų projektą. Čia kol kas neaišku, kaip Derrida antimetafizinės (dekonstruktyvistinės) nuostatos suderinamos su kultūros fenomenologijos ir antikinės metafizikos sąsajomis. Kol kas šį klausimą palikime nuošalyje ir panagrinėkime, kokią vietą Derrida mąstyje užima mums svarbūs ribos, įvykio, tikrovės,

įvardijimo, sugrįžimo, atvirumo, kitybės klausimai.

Interpretuodamas Celano šibole tą (eilėraštyje *In Eins*, rinkinyje *Die Niemandrose*), Derrida pažymi, kad „jis persmelktas daugybės prasmių: srautas, upė, varpa, šakelė, alyvuogė“³. Maža to, tai žodis leidimas, slaptažodis, kai svarbu ne ką jis reiškia, o kaip jis tariamas. Viena raidė („s“ vietoj „š“) galėjo kainuoti gyvybę, perkirtus upės ribą, priešui saugant pakrantę su iškelto kardu (vėl kirtis). Taip šibole tas apima ir gyvybiškumą (upės srautas), ir mirties grėsmę (ašmenys), ir ribos peržengimą (perplaukimas), ir jos saugą (ginkluota sargyba). Tai biblinė istorija, kuri pasikartoja vis kitaip iš pradžių eilėraštyje, paskui – Derrida knygoje. Todėl šibole tas išreiškia ir kartotę kaip minėtiną datą, istorijos žiedus, kurių spindulys nuolat kinta. Šiuo požiūriu tai ir istorinė atmintis, ir ateities projekcija. Tai nuolatinis grįžimas vis į naują vietą, taigi ir atvirybės sinonimas. Tai nuolatinis įvardijimas mums grįžtant ten, kur esame – prie savo mirties ribos.

Ribotas, t. y. baigtinis, yra mūsų kūnas, kuris leidžia mums mūsų atpažintą aplinką laikyti sava. Pats kūnas yra riba, kuria skrodžiame pasaulį, atsikovodami jo dalis kaip mūsų egzistencinės visumos priklausinius. Tai nuolatinis įvardijimas, kuriuo žodis ir daiktas sudaro lanką, leidžiantį vis plėsti šią visumą. Įvardijimas yra dvejopas: jis apima ir įtraukimą į mūsų egzistencinę visumą, ir jos išplėtimą. Viena vertus žodžio ir daikto lankas apibūdina daikto nušvitimą mūsų tikslų ir prisiminimų terpėje, kita ver-

tus – poetinės ištaros svarumą, kai ji byloja apie mūsų kasdienius daiktus, prikeliamus naujam gyvenimui naujoje mūsų egzistencijos visumoje. Taigi įvardijimu ir steigiamą riba, atskiriant nuo anoniminės aplinkos, ir nutrinama, priskiriant prie gyvenimo terpės, kur žodis ir daiktas mainosi vietomis mūsų prisiminimų ir lūkesčių visumoje. Todėl Derrida teigia, kad „drauge su empirinio ir esminio atskyrimu susipainioja ir riba, pačios filosofijos ribos, filosofinis atribojimas. Filosofija tuomet yra, randama poetinėse pakrantėse“⁴. Čia pat priduriama, kad „būtent šios ribos neryškumas galbūt labiausiai ir skatina ją mąstyti“⁵. Taigi Derrida ne tik kalba apie filosofijos ir poezijos kaimynystę, taip antrindamas Heideggeriui bei Gadameriui. Poetinis ribos tarp žodžio ir daikto ištrynimasis žadina mąstymą, kuris ir saugo, ir steigia. Mąstymas – mūsų egzistencinės ir ontologinės dermės sargas, bet kartu – karys, užkariaujantis naujas gyvenimo žemes. Tai kūrybinis tikrovės ir pramano ribos apmąstymas, kurių plėtojau filosofinės poetikos resursais. Nors tai mūsų tyrimo atrama, dabar verta susklausinti šią schemą ir išvalyti kelią naujai kultūros kaip egzistencinės kūrybos traktuotei. Tam išrikiuosime Derrida, Heideggerį ir Bachtiną.

Prieš tai pažvelkime, kaip Derrida knygoje šibole to figūroje susitelkia mums rūpimos temos. Derrida pateikia šibole tą kaip priklausymo bendruomenei (žydu) požymį. Šis priklausymas turi tiek daiktiškus (kūniškus), tiek žodinius (poetinius) atributus – apipjaustymą ir tartį. Yra trys apipjaustymo plot-

mės: 1) fizinė, 2) įvardijimo, išengiant į bendruomenę, 3) palaiminimo ir apvalymo⁶. Jos susilieja gaudamos impulsą viena iš kitos ir sudarydamos žodžio ir daikto lanką, gaubiantį mūsų gyvenamąją visumą. Fizinis matmuo čia nurodo skausmą, žymintį ribą, kurią nuolat brėžiame tarp gyvenimo ir mirties. Kartu tai įvardijimas, kuriuo įtraukiamas Kitas į mūsų mirtingųjų būrį, kuriame mes visi – likimo broliai nelyginant žydai, nublokšti į dykumą. Todėl Derrida sako, kad „visi, kas kalba arba gyvena kalboje kaip poetai – žydai, bet tropine prasme“⁷. Mes – žydai, nes priklausome vienai mirtingųjų bendrijai, kurioje kūno apipjaustymas (kančia) susipynęs su tarties įvykiu (poetinis tropas). Tai leidžia poetinei tarčiai turėti kūnišką plotmę: apipjaustomas žodis grąžina mus į kasdienybę, kur daiktai po kalbos nuotykiu jau kitokie – įtraukti į mūsų egzistencinę visumą, kuri prasiveria kiekvieno poetinio akto metu. Derrida drauge su Celandu kalba apie kitą, kuris „stovi prieš duris, eilėraščiui žengiant pirmą žingsnį, ant teksto slenksčio“⁸. Tai nurodo kitą vokiškai rašiusį poetą – Traklį, kurį interpretavo Heideggeris kalbėdamas apie grįžtantį pakeleivį, žengiantį per skaus-

mu suakmenėjusį slenkstį namo, kur ant stalo jo laukė duona ir vynas. Sangražą, kai nuolat grįžtame prie patirtos valandos, Jacques'ui Derrida išreiškia data, kuri prilyginama kriptai: prisiminimas yra ir vertimas pelenais, iš kurių išskyla kaskart nauji pavidalai – ir kūniški, ir poetiški. Kūniškumo ir poetiškumo santalka kaip tik leidžia vis labiau prasiversti gyvenamajai visumai, kurios gilumoje – duona ir vynas ant poeto stalo. Tai vis naujų poetinių žemių užkariavimas, mums grįžtant prie daiktų.

Žodžio kūniškumas (apipjaustymas) turi ir kitą prasmę. Poetinio tropo peilis skausmingai prarėžia uždangą ant scenos, kur nukreipti mūsų žvilgsniai. Tai mūsų gyvenimo scena, kurią slepia mūsų pačių sustabarėjusios schemos ir prietarai. Uždangos prarėžimas – tai ir naujos ribos tarp tikrovės ir siekių nubrėžimas, kurį lydi skausmingas senos žiūros suskliautimas. Tai egzistencijos kūrybos įvykis, kuris galimas dėl skirtingos prigimties – daikto ir žodžio, kūno ir teksto – srovių susiliejimo į vieną gyvenamojo pasaulio srovę, kuri mus grąžina prie mirties slenksčio. Koks čia Kito vaidmuo ir kaip Derrida praplečia mūsų kūrybinės egzistencijos paradigmą?

KITAS EGZISTENCIAME PROJEKTE

Gyvenamasis pasaulis fenomenologijoje – judrus, o jo supratimas, kuriuo skleidžiamas egzistencinis projektas, teikia mums vis naują rišlią visumą, kur praeitis išskyla ateities tikslų perspektyvoje. Ši gyvenamoji visuma turi būti darni, t. y. tam tikra prasme uždara (bet

ne hermetinė), nes suprasti galima tik rišlią visumą, kad ir kas tai būtų – meno kūrinys ar gyvenimas apskritai. Derrida metafizinės dermės (schemos) atžvilgiu nusiteikęs radikaliai ir linkęs ją supjaustyti savo dviašmeniu – gyvenimo ir mąstymo – peiliu. Jacques'ui Der-

rida kaip ir vėlyvajam Heideggeriui čia padeda poetinis žodis, kuris netikėtomis sąšaukomis visada ardo nusistovėjusią dermę ir verčia ją iš naujo sudaryti. Supratimo įvykis ir gyvenamasis pasaulis suponuoja judrumą. Gyvenimo ašis – judėjimas, kurį Aristotelis aiškina akto ir potencijos doktrina. Tapsmas – potencijos virsmas aktu – *Metafizikoje* vadinamas *entelecheia*. Šis vyksmas, pasak Aristotelio, būdingas ne tik žmogaus gyvenimui, bet visai gamtai ir net kosmui. Šiomis metafizinėmis užmačiomis labai rizikuojama ignoruoti žmogaus gyvenimo perspektyvą.

Derrida teigimu, „metafizika – pavyzdinė gynybos prieš raštą sistema“⁹. Šiuo požiūriu metafizika – uždaras mąstymas, skurdinantis gyvenimą, todėl fenomenologai siekia jį suskliausti. Metafizinė sistema¹⁰ neišleidžia ją išderinančių sandų, Trojos arklio, kuris laikomas ne tiek Kitu, kiek svetimu. Tai nesatis, kurią reikia pašalinti¹¹. Niekis čia suvokiamas ne kaip anapusinis sistemos atžvilgiu rodmuo, leidžiantis ją išplėsti, bet kaip šalintina grėsmė. Derrida šį metafizinį frontą siekia pralaužti lingvistika (*Apie gramatologiją*) arba poetika (*Šibolėtas*). Mes ieškosime gynybinės sienos angos, pro kurią galėtumėm susisiekti mąstymas ir gyvenimas. Čia mums į talką ateis Heideggeris ir Bachtinas.

Egzistencinė fenomenologija žvilgsnį kreipia į gyvenamąjį pasaulį. Taip ji susiaurina Aristotelio modelį sutelkdama dėmesį į mūsų egzistenciją. Egzistencijai judrumo teikia Kitas, kaskart perkeldamas mūsų egzistencinio projekto ribas. Perfrazuojant Derrida, mes perkeliame į

kitą krantą, kur laukia mirtis arba gyvenimas: jei kaskart neišplečiame mūsų kuriamo gyvenimo (apimančio egzistenciją ir supratimą) visumos, jam – galas, uždanga nusileidžia. O gyvenimas – nuolatinis judėjimas, kai vis prapjaunama prieš akis nusileidusi uždanga, o išgyventa visuma iškyla kaskart kitai naujų tikslų perspektyvoje. Todėl gyvenimas ir supratimas susipynę: supratimas, apimantis staigų atpažinimą, užtikrina gyvenimo judrą mums žengiant pirmyn, o tai savo ruožtu nuolat plečia hermeneutines ribas, kurios perkeliamos susiliejus estetinėms, egzistencinėms ir etinėms mūsų gyvenamosios visumos plotmėms. Hermeneutikos ir ontologijos sąveika, plečianti egzistencines ribas, leidžia net mirtį – absoliutų užribiškumą – traktuoti kaip fenomeną, kurio akivaizdoje akimirksniu rutuliuojasi gyvenimas. Minėjome, kad fenomenas kaip Kitas, perkeliantis gyvenamosios visumos ribas, yra rodmuo, transcendentas, kurios padeda mums kreipti savo egzistencinį projektą. Šia prasme kitame upės krante mūsų laukia ne mirtis arba gyvenimas, bet mirtis ir gyvenimas.

Drauge su Levinu rašome *Kitas* iš didžiosios raidės turėdami omenyje pirmiausia etinę žmogaus kreiptį, nors Kitas – nebūtinai žmogus. Etinė kreiptis čia įgauna impulsą susiliedama su estetinė ir ontologine (egzistencine) nuostatomis: herojus kaip Kitas prisideda prie mūsų egzistencinio projekto kūrimo. Šie santykiai išsaugomi net tada, kai Kitas pasirodo daikto pavidalu. Priartėjimas prie daiktų čia – jų įtraukimas į mūsų gyvenamąją visumą, kuriai jie savo ruožtu

teikia judrumo. Poetika šiame kontekste – tai daiktų kūryba, nes jie iškyla naujoje perspektyvoje. Maža to, tai ir gyvenimo visumos kūrimas, todėl čia labiau tinka „filosofinės poetikos“ terminas. Filosofinė poetika, turinti reikalą su egzistencine visuma, viena vertus, yra mąstymo pradžia ir gairės, kita vertus, kaip nuolatinis mąstomų ribų peržengimas, ji atitinka gyvenimo tapsmą. Atitikimas, kitaip nei *adequatio* metafizinės tiesos atveju, reiškia ir poveikį. Taip filosofinė poetika atveria metafizinės tvirtovės vartus mąstymo ir gyvenimo sąlyčiui.

Kitu gali būti ir Dievas, bet tik kaip fenomenas, t. y. jam pasirodžius žmogaus pasaulyje. Gryna Dievo transcendentija neleidžia Jam dalyvauti mūsų egzistenciniame projekte, kuris tokiu būdu apima etinius ir estetinius (poetinius) aspektus. Levinas mums – fenomenologinės tradicijos tęsėjas, atvėręs reiškinį religinės interpretacijos galimybę. Heideggeris, išplėtęs fenomenologinio metodo¹² ribas, savo samprotavimų apie fenomenologijos ir teologijos santykį priede kalba apie rožės raudonį, kuris dalyvauja kaip transcendentas mūsų mąstymo atžvilgiu. Panašiai mąstymą perkelia ir poetinė ištara, prapjaujanti kasdienių šnekalų uždangą. Derrida taip pat pateikia rožės vaizdinį, kuris siejasi su poetiniu režiu. Kol kas suskliauskime šiuos samprotavimus ir paklauskime: koks Kito vaidmuo egzistenciniame projekte, t. y. individui kuriant savo gyvenamąjį pasaulį?

Pasak Heideggerio, mes patys, o ne kiti už mus turi kurti egzistencinį projektą, kurio perspektyvoje įgautų prasmę

gyvenamoji ateities ir praeities visuma. Egzistencija neatskiriami nuo laisvės kaip galimybės kurti savo gyvenamąją visumą, kurios supratimas savo ruožtu yra savęs kaip galimybės projektavimas, net jei tai veda rizikingai toli: Derrida kalba apie kriptą, Heideggeris – apie mirtį. Heideggerio žodžiais, „suprasti reiškia projektuoti save (*sich entwerfen*) kaip galimybę“¹³. Egzistencinės galimybės iškyla tik atvirame pasaulyje, kur mes nuolat plečiame savo žiūrą ir taip įveikiame sustingusią gyvenamąją aplinką. Tiek Heideggeris, interpretuodamas Traklį, tiek Derrida, interpretuodamas Celaną, kalba apie atviras duris. Gyvenimas – nuolatinis savęs peržengimas (anot abiejų mąstytojų, slenksčio peržengimas), savo kūrybinės aplinkos plėtimas. Šia prasme mes įgyvendiname save ir savo tikrovę. Čia paranku taikyti Aristotelio entelechijos kaip įtikrovinimo modelį. Ši metafiziko ir dekonstruktoriaus akistata mums paranki, nes leidžia žvelgti tiek pirmyn, tiek atgal, išplečiant ir papildant, bet ne naikinant klasikinį modelį: mes grįžtame prie mąstymo ištakų, bet vis kitu ratu. Kitas (plačiaja prasme – ir žmonės, ir daiktai) kaip rodmuo čia padeda mums persikelti tiek pirmyn, tiek atgal, suktis vis platesniame hermeneutiniame rate, kuris leidžia mums suprasti save atsiveriančios gyvenimo erdvės perspektyvoje ir, atvirkščiai, šią erdvę plėsti pagal savo gyvenimo projektą. Tai leidžia Jacques’ui Derrida kalbėti apie sangražą, kuri suartina jį ne tik su tokiais giminingos sanklodos mąstytojais kaip Heideggeris ir Nietzsche, bet ir su poetiniu metafiziku Pla-

tonu¹⁴ bei poetikos teoretiku Aristotelium. Egzistencinė entelechija, atitinkanti Derrida šiboletą, nurodo žmogaus kūrybą: kuriama ne tik žmogaus estetinė (romanas, eilės), bet ir etinė (sambūvis su Kitu), bei ontologinė (mūsų aplinka kaip tikrovė) visuma.

Kitas (Bachtino kontekste – herojus) tarnauja kaip rodmuo, kreipiantis mūsų žvilgsnį į vis platesnį gyvenamąjį horizontą. Tai leidžia mums išplėsti kultūrinę aplinką, kurioje mes kaskart apsigyvename arba apsipjaustome, anot Derrida. Apsipjaustymo metafora čia reiškia savęs įtraukimą į tam tikrą gyvenamąją aplinką. Nuo šios aplinkos erdvumo priklausau mūsų egzistencinio projekto sėkmė. Erdvumą teikia režis dviašmeniu poetiniu peiliu. Šią aplinką, o kartu ir savo egzistenciją mes kuriame padedami Kito, kreipiančio mus toli už mūsų ir gražinančio mus savęsp¹⁵. Taip mes kuriame Kitą, o Kitas – mus. Tai Kitas iš didžiosios raidės kaip mūsų egzistencinės kūrybos dalyvis: itikrovinimas arba ikūnijimas reiškia ir įvardijimą. Taip Dievas, priėmęs Kito pavidalą, deleguoja jam savo atributus. Ir atvirkščiai, persikūnijimas į Kitą priartina Dievą prie mūsų. Pratešiant Bachtino mintį, karnavalas kaip nuolatinis persikūnijimas neleidžia mirti Dievui¹⁶. Drauge su tikrove mes kuriame ir Dievo kaip Kito pavidalą. Jis išskyla toli mums priešaky, kad užpildytų šią beribę erdvę kultūros reiškinų visuma. Mes gyvename, kartu įgyvendindami vis naują žmogiškąją visumą, kurioje dalyvauja istoriniai reiškiniai, t. y. mūsų praeitis, kuri projektuojama į ateitį. Derrida kalba apie minėtiną datą, ku-

rią mes apipiname vis naujomis prasmėmis, kylančiomis iš mūsų kuriamos gyvenamosios aplinkos. Kalėdos šiuo požiūriu reiškia ne tik kasmet minima Dievo gimimo datą, bet ir Dievo įtraukimo į mūsų gyvenamąją visumą įvyki, kuris savo ruožtu ją išplečia. Dievas gyvas dvejoja prasme: kaip praeities kultūrinis reiškinys ir kaip judrus tikslas, sukrečiantis mūsų projektus. Jei Dievas kaip Kitas yra mūsų kultūrinio gyvenimo įvykis, t. y. nuolat gyvas keisdamas savo pavidalus karnavalo metu, jis negali mirti. Maža to, karnavalo metu ir mūsų baigtis perkeliama: ji išlinka tik tuomet, kai liaujamės dalyvavę egzistencinėje entelechijoje. Taip išnyksta riba tarp gyvybės ir mirties karnavale: peilis, režis, rožė išreiškia mūsų gyvenimą, kuriam judrumą teikia mirties perspektyva.

Kultūros fenomenologijoje mums parankus mūsų filosofas ir teologas Maceina. Nors kaip teologas jis samprotauja apie Dievo transcendenciją, kaip kultūros filosofas jis susiaurina savo žiūrą susitelkdamas prie žmogaus kūrybos. Jei kultūrą, padedami Maceinos, apibrėžiame kaip žmogaus kūrybą, Kitas tampa pagrindiniu kultūros, kurios pamatas yra egzistencinė kūryba, veiksmu. Pasaulis – atviras, kitaip mūsų egzistencijai nebūtų vietos skleistis, o jo atvirumą palaiko Kitas. Todėl Heideggeris teigia, kad egzistavimo būdas (*Modus*) yra čia-būtis (*Dasein*) kaip sambūvis (*Mitsein*) pasaulyje (*In-der-Welt-sein*). Vadinausi, egzistencinis projektas reikalauja dalyvauti Kitam, o mes tampame gyvenamosios visumos sankūrėjais (perfrazuojant Maceiną).

TIKROVĖ GYVENAMAJAME PASAULYJE

Grižkime prie klausimo apie tikrovę. Kas yra tikrovė mūsų egzistenciniame ir fenomenologiniame kontekste? Traklio pramanytas varpas, padedantis mums atpažinti mūsų būtį myriop, tikresnis, tiesesnis už garsus, kuriuos pagauna mūsų klausa, bet nepriima protas. Mes laikome tikroviškais daiktus ir reiškinius suteikdami jiems vaidmenį mūsų egzistenciniame projekte, nors jų neapžiūrime ir nepačiupinėjame. Poezijoje daiktai ne matomi ar liečiami, bet vaizdinami. Dėl to jie netampa mažiau realūs, priešingai, jie tuo svarbesni mūsų gyvenime. Jei taip, ir Dievas kaip Kitas gali tapti tikresnis ir tiesesnis už daugumą matomų ir juntamų esinių. Kita vertus, mes patys užauginame Dievą kaip vaizdinį ir siekiame lygiuotis į jį. Čia verta prisiminti Kantą, kuriam Dievas – nerealus, o jo reguliatyvi idėja padeda mums augti etinėje plotmėje. Bachtino ir Kanto kontekstų sankirta leidžia Dievą lyginti su herojumi, kuris padeda mums pasiekti pačius save, t. y. grįžti savęsp. Šia prasme Dievas realesnis nei bet kas aplink mus. Šią mintį pakiša pats Kantas, laikydamas idėjas reguliatyviais principais, kuriais išvaloma erdvė proto euristikai. Jei norime įtraukti Kantą į mūsų minties maskaradą, turime jį išplėtoti: etinis principas ir Dievo idėja tampa mūsų egzistencinės visumos plėtimo veiksniais. Taip estetinė ir poetinė tikrovė išplečia žmogaus pasaulio ribas, o drauge – ontologines ir epistemologines galimybes. Tai nuolatinis gyvenimo ribų peržengimas vardan naujos egzistencinės visumos.

Heideggeris egzistenciją traktuoja kaip judrią visumą. Tai ne tik laikinis kelias nuo gimimo iki mirties, tai – nuolatinis egzistencinio projekto perkėlimas į vis platesnį gyvenimo horizontą: nors mums skirtas laikas nuolat trumpėja, gyvenimo erdvė, apimanti tiek praeitį, tiek ateitį, vis plečiasi. Todėl, pasak Traklio ir Heideggerio, artėdami myriop, mes drauge grįžtame prie savo ištakų, namo, prie stalo su duona ir vynu. Čia susikerta krikščionybės simboliai ir Jacques'o Derrida bei Celano sangraža.

Grižtame girdėdami varpų gausmą, kuris poetiniu žodžiu atveria mūsų laikinę būtį myriop. Vis dėlto šis atpažinimo akimirksnis nepaprastai talpus, jis apima praeitį mūsų pasiryžimų šviesoje, todėl sangraža – tai kaskart naujas sugrįžimas prie naujybės. Taigi judėjimas myriop nereiškia mūsų gyvenimo trumpinimo, priešingai, jis vis plečiasi, nes apima vis didesnę erdvę nuo pat gimimo. Tai vis naujas itikrovinimas, dalyvaujant Kitam kaip supratimo tarpininkui šio pasaulio horizonte. Mūsų gyvenimas – egzistencinė kūryba, reikalaujanti Kito (daikto, žmogaus ar Dievo pavidalu) dalyvavimo. Bachtinas kalba apie herojaus mirtį, bet mirtis čia taip pat – ne galas, o užbaiga. Karnavale gimimas ir mirtis visą laiką keičiasi vietomis. Tai atitinka dviašmenį peilį, vis prapjaunantį prietarų uždangą.

Kitas ne tik padeda susklisti tapusias prietarais mąstymo schemas, bet ir išplečia gyvenamojo pasaulio horizontą liudydamas nuolatinę gyvenimo judrą. Kitas tampa supratimo, vadinasi, ir vis

naujo grįžimo namo, sąlyga. Nors Kitas padeda atpažinti savo būtį myriop, pačią mirtį jis perkelia į horizonto begalybę: šis atpažinimas verčia mus judėti nustatytu keliu, vedančiu ratu, kurio spindulys vis didesnis.

Tikroviškumo kriterijus, kaip minėta, yra įtrauktumas į egzistencinę visumą, kuri nuolat papildoma mums keliaujant Kito link. Judria sąveika su Kitu kaip tik ir skleidžiasi kultūra kaip mūsų egzistencinis projektas, palaikomas ir kreipiamas kito esinio gyvenimiškos visumos. Todėl tikrovė iškyla

dėl nukreiptumo ir atvirumo kultūros pasaulyje, kuriame esiniai tarpusavyje susaistyti egzistenciniais ryšiais. Kultūrinio pasaulio judrumas čia reiškia ir jo autentiškumą: tik nuolat besiskleidžianti, t. y. atvira ir nukreipta, gyvenimo visuma yra autentiška arba kūrybiškai aktyvi. Ją galima pavadinti egzistencine entelehija. Meninė išmonė čia būna fenomenologinis rodmuo. Būdama pramanyta, t. y. sukurta, ji ne mažiau tikra. Jos tikrumas sąlygotas kūrybiškumo: mes kuriame savo egzistencinį projektą.

IŠVADOS, ARBA KŪRYBINĖS EGZISTENCIJOS PARADIGMA

Pasak Bachtino, mes, būdami nukreipti pirma savęs, į kitą žmogų, nuolat užkariaujame gyvenimo visumą. Kūrybinis įvykis visada suponuoja dvi nesuliejiančias sąmones. Taip iš vienos pusės Heideggerio egzistencinis projektas, o iš kitos – Bachtino kūrybinis pasaulis leidžia iškelti gyvenamojo pasaulio kaip

žmogaus kūrybinės visumos, kur kūrybinės egzistencijos sąlyga yra Kitas, paradigmą. Dievas, iškildamas kaip Kitas, kartu užtikrina egzistencinio projekto kūrybinį judrumą. Kito įvykis čia apima ir šiapusybę, įtrauktumą į mūsų gyvenamąją aplinką, ir anapusybę, nuolatinį gyvenamosios visumos ribų perkėlimą.

Nuorodos

- 1 Terminą „poetinis“ čia sieju ne tiek su poezijos kūrimu, kiek su kūryba apskritai. Žr. T. Kačerauskas. Filosofinės poetikos paradigma, in *Problemos*, Nr. 65, p. 183–195.
- 2 М. Бахтин. *Автор и герой*. – Санкт-Петербург: Азбука, 2000, с. 96.
- 3 Ж. Деррида. *Шибболет*. – Санкт-Петербург: Академический проект, 2002, с. 53.
- 4 Ж. Деррида. *О грамматологии*. – Москва: Ad marginem, 2000, с. 100.
- 5 Galime prisiminti ir Wittgensteiną, kuris *Filosofiniuose tyrinėjimuose* klausia, ar miglotas vaizdas kaip tik nėra tai, ko mums reikia.
- 6 Ж. Деррида. *О грамматологии*, с. 123.
- 7 Ten pat, p. 122.

- 8 Ten pat, p. 128.
- 9 Ten pat, p. 241.
- 10 Tą patį galima pasakyti apie mokslo teorijas.
- 11 „Metafizika šalina nesatį“. Ten pat, p. 322.
- 12 Pradedant Heideggeriu, metodą pakeičia kelias.
- 13 M. Heidegger. *Die Grundprobleme der Phänomenologie*, in *Gesamtausgabe*, Bd. 24. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989.
- 14 Anot Aristotelio, tokios Platono metafizinės konstrukcijos kaip *methexis* – poetinės.
- 15 Kita sangražos plotmė: grįždami prie klasikinių mąstymo paradigmu, grįžtame prie savo gyvenimo apmąstymo.
- 16 Prisiminkime Nietzsche's poetinę ištarą „Dievas mirė“.

Literatūra

- Celan, P. *Die Niemandsrose*, 1963 in www.geocities.com/Athens/Chariot/3474/niemands/inhalt.htm
- Heidegger, M. Die Grundprobleme der Phänomenologie, in *Gesamtausgabe*, Bd. 24. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1989.
- Heidegger, M. Phänomenologie und Theologie, in *Wegmarken*, Gesamtausgabe, Bd. 9. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1976.
- Heidegger, M. *Unterwegs zur Sprache*. – Stuttgart: Verlag Günther Neske, 1997.
- Heidegger, M. *Sein und Zeit*. – Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1993.
- Kačėrauskas, T. Filosofinės poetikos paradigma, in *Problemos*, Nr. 65, 2004.
- Kant. *Kritik der reinen Vernunft*. – Stuttgart: Reclam, 1990
- Maceina, A. Kultūros filosofijos įvadas in *Raštai*, I t. – Vilnius, Mintis, 1991
- Ross, W.D. (Ed.). *Aristotele's Metaphysics*. – Oxford: At the Clarendon Press, 1924.
- Wittgenstein, L. 1990. Philosophische Untersuchungen, in *Wittgenstein's Werkausgabe*, Bd. 1. – Frankfurt am Mein: Suhrkamp (vert. į liet. k.: Filosofiniai tyrinėjimai, L. in Vitgenšteinas. *Rinktiniai raštai*. – Vilnius, Mintis, 1995.
- Бахтин, М. *Автор и герой*. – Санкт-Петербург: Азбука, 2000.
- Бахтин, М. *Проблемы творчества Достоевского*. – Киев, 1994.
- Деррида, Ж. *О грамматологии*. – Москва: Ad marginem, 2000.
- Деррида, Ж. *Шибболет*. – Санкт-Петербург: Академический проект, 2002.

Giedrius Kazimierėnas.
Pirmojo Lietuvos Statuto priėmimas. 2006.
Drobė, aliejus, auksas,
250 × 300. Fragmentas.
Rimanto Dichavičiaus ir
Aleksandro Sidorenkos
nuotraukos